

“Latviešu valoda ir Latvijas pamatvērtība – identitātes pamats un valstiskuma kodols,” raksta Latviešu valodas aģentūras direktors JĀNIS VALDMANIS.

Viņš norāda, ka latviešu valoda tāpat kā valsts karogs, himna un ģerbonis ir valsts simbols un

Valoda ir valsts simbols

šajā nozīmē valsts valoda īsteno vienu no divām būtiskākajām funkcijām – valodas simbolisko funkciju. Otrā būtiskā valsts valodas funkcija ir instrumentālā, kas nozīmē: valoda tiek lietota visā valsts teritorijā visās valsts varas un pārvaldes institūcijās, pašvaldībās, bruņotajos spēkos un policijā, izglītībā un kultūrā, sadzīves

pakalpojumu un citās jomās.

J. Valdmans arī akcentē, ka valsts nācijai ir īpaša atbildība par šo pamatvērtību saglabāšanu. Taču ir jautājums, kā tas notiek ikdienā. Cik atbildīgi esam pret savu valodu, kā gādājam par tās kopšanu un saglabāšanu ne tikai Latvijā, bet visā latviski runājošajā sabiedrībā visā pasaulē.

“Providus” direktore un vadošā pētniece Iveta Kažoka pirms kāda laika interneta vietnē “Twitter” rakstīja: “Aizvien biežāk redzu jauniešus, kuri savstarpēji runā valodā, kurā ir vairāk angļu nekā latviešu vārdu – ne modes ietekmē, bet tādēļ, ka tā ir vieglāk.”

Vispasaules globalizācijas laiks, kad izzūd robežas, kad daļa

dzīves pārceļas uz virtuālo vidi, atstāj ietekmi arī uz valodas saglabāšanu. Gadu tūkstošu un simtu gaitā ir izzudušas daudzas tautas, daudzas valodas, tomēr latviešu valoda spējusi izdzīvot, un tikai no pašiem ir atkarīgs, cik ilgi vēl. □

Nezaudēt latvietību

Pēc brīvības atgūšanas Latviju pametuši vairāk nekā ceturtā daļa miljoni iedzīvotāju. Dzīvojot ārzemēs, latviešu valoda bieži tiek atstāta otrajā plānā, bet tieši latviešu valodas prasme ir galvenais faktors, kas nodrošina diasporas bērnu un jauniešu saikni ar Latviju.

Kāds pētījums liecina, ka vairāk nekā pusei latviešu bērnu diasporā ir viduvējas, vājas vai pat nekādas latviešu valodas zināšanas.

“Druva” sazinājās ar Ingu Čaklo, kurš jau sešus gadus dzīvo un strādā Lielbritānijā, ir aktīvs latviskās kultūrvides veidotājs, izveidojis Birminghamas Mazo teātri, piedalījies šīs pilsētas latviešu kultūras centra izveidē. Viņam latviešu valoda vienmēr bijusi svarīga, bet vērtējums par tās saglabāšanu diasporā ir gana pesimistisks: “To redzu pēc savu divu dēlu piemēra, kuri mācās vietējā skolā. Tur viņi runā tikai angļiski, nākot uz mājām, viņi sa-

vā starpā turpina runāt angļiski, jo tā vienkāršāk. Kad atnāk mājās, mums burtiski ir cīņa, lai mājā viņi runātu latviski. Mēs ģimenē to prasām, taču kādi 90 procenti tam nepievērš uzmanību. Turklāt kādi 40 procenti pat veicina, lai bērni vairāk runā angļiski nekā latviski. Mums ir paņiņas, latviešu ģimenes, kas mājās nerunā latviski, bet angļiski, jo bērnam tā vieglāk. Diemžēl viņi neizprot vienu svarīgu lietu, ka ne pašī, ne viņu bērni nekad nebūs angļi. Un to var attiecināt uz jebkurā valstī dzīvojošajiem latviešiem. Viņi vienmēr paliks latvieši, bet būs latvieši bez savas valodas. Tas ir baidīgs, un nav redzama perspektīva.”

Viņaprāt, šis ir īstais brīdis, lai valsts aktīvi iesaistītos valodas glābšanā. Tā varētu neatbalstīt ārzemēs nevienu citu projektu, aktivitāti, bet noteikti būtu jāatbalsta valodas apguve, saglabāšana.

“No naudas, kas tiek piešķirta diasporai, šī būtu prioritāte numur viens. Patiesībā neko daudz nevajag, tikai apmaksāt vienu telpu un samaksāt vienam skolotājam katrā vietā, kur latvieši ir pietiekamā skaitā, lai skolīņa bū-

tu. Pat ja ne katru sestdienu vai svētdienu, tad divreiz mēnesī, bet bērniem būtu garantēta valodas apguve. Protams, nebūs tā, ka visi vecāki to steigs izmantot, bet būs dota iespēja, tas var radīt vēlmi to darīt. Tā būtu zināma garantija, ka arī nākamā paaudze pratis latviešu valodu. Šis ir īstais brīdis caur valodu saglabāt cilvēku piesaisti Latvijai,” ir pārliecināts I. Čaklais.

Darbošanās latviskajā vidē likusi secināt, ka latviešu valoda zaudē savas dimensijas. Latviešu grāmatu bibliotēku tur nav, ja cilvēki brauc uz Latviju, maz ticams, ka atved grāmatas. Aprīte arī bērnu literatūrai ir niecīga. Šobrīd aktīvi tiekot strādāts, lai izveidotu latviešu bibliotēku, tā būtu cerība, ka valoda tik ātri nepazudīs.

Viņš norāda uz vēl kādu satraucošu faktu, proti, apmēram trešdaļu no Lielbritānijā dzīvojošajiem latviešiem latviskajā sabiedrībā vairs nekad nesatikt: “Un tas vairs nav jautājums, ko darīt, lai viņi atgrieztos dzimtenē, jo šie cilvēki Latvijai ir zuduši uz visiem laikiem. Varbūt kļūdos, bet tāds ir mans redzējums.” □

Mainoties laikiem, mainās arī leksika

Rakstnieces, vecpiebaldzietes Ingūnas Baueres vēsturiskie romāni par pazīstamiem cilvēkiem, viņu dzimtām ir populāri visā Latvijā. Informāciju, iedvesmu romāniem viņa smeļas, lasot senos dokumentus, citus tekstus, kas tapuši krietni sen, tāpēc lūdz viņas vērtējumu, kā valoda ar laiku mainījusies. Rakstniece norāda, ka laika gaitā valoda krietni mainījusies, bet tas jāuztver kā normāla parādība: “Viss taču mainās – frizūru mode, apģērba mode, mainās arī valoda. Tajā ienāk jēdzieni, jauni apzīmējumi, jo viss jaunais jānosauca vārdos. Kad pirms aptuveni 200 gadiem latviešu valoda sāka nopietnāk attīstīties, valodnieki, rakstnieki meklēja vārdus, kā ko nosaukt. Kaut kas iegājies, kaut kas nē, līdzīgi notiek arī tagad.”

Jautāta, vai nav grūti lasīt tekstus, kur daudz vecvārdu, citāda teikumu uzbūve, I. Bauere saka, ka viņai tas ļoti patīkot. Viņa to salīdzina ar dārzu, proti, ka tikāmākot esot iekš senā dārzā, kur zied kliņģerītes, lauztās sirdis, jasmīni, nevis modernā, izkoptā dārzā, kur rodamas tikai modē nākušās puķes. Līdzīgi kā izzūd puķes, izzūd vārdi, un dažkārt esot žēl, ka kāds vārds pazudis.

“Lasot Jura Neikena sprediķus laikrakstā “Ceļabiedrs”, ir tik interesanti pēīt vārdus, teikumu formas. Kādreiz gribas pasmaidīt, ka tas tā neveikli sanācis, bet tolaik jau valoda tikai formējās. Patiesībā tas ir skaisti, jo skaistums slēpjas vienkāršībā. Tagad cenšas cakināt tādus sarežģītus vārdus, kas neieiet ikdienā, drīzāk nonāk gada nevārdu sarakstā,” saka I. Bauere. Protams, mainoties laikam, ikdienā ienāk procesi, lietas, ko

ar seno valodas vienkāršību nav iespējams izteikt. Cilvēki, kuri auguši pie klasiskās literatūras, iespējams, norādīs, ka tagad ikdienas valoda vairs nav tik daiļrunīga, daiļskanīga. I. Bauere to skaidro ar to, ka cilvēki vienkārši vairs nelasa, nemācās, viņiem vienlīga, kā izklausās, vienlīga, kur jāliek komats: “Visu raksta ar maziem burtiem, veido divvainus saīsinājumus, vārdu sakot – trūkst valodas kultūras. Ir standarta frāzes, standarta sarunas. Var jau būt, ka šis ir normāls process, bet mani tomēr satrauc, ar kādu nevēribu attiecamies pret savu valodu. Savu vienīgo valodu, jo cik daudzi pasaulē runā šajā valodā. Te var citēt Igaunijas prezidentu, kura kādā uzrunā norādīja, ka igauņu valoda ir kā slepenā valoda, kurā runā tikai miljoni. Mums taču ir līdzīgi, tāpēc ar savu valodu vajadzētu lepoties.”

Dzīves straujums ietekmē ne tikai valodas maiņu, bet arī lasīšanu tiem, kuri grib lasīt. Nav pieprasījuma pēc Upiša “Zaļās zemes”, ir vēlme, lai grāmatā notikums dzen notikumu. I. Bauere atzīst, ka tas jāpieņem, jo nekas nav mūžīgs un katram nav jālasa obligātā literatūra: “Arī bērnu literatūra šobrīd tāda interaktīva, kur bērns var kaut ko iezīmēt, padarboties, kāda viņiem vairs “Kauja pie Knipiskas”. Viss mainās, un tas ir jāpieņem.

Ja cilvēki izdzīvos, valoda izdzīvos, viss ir tik vienkārši. Te runāju par laikiem, jo tur ir tās īstās, kreflīgās valodas šūpulis. Taču bažīgu dara tas, ka latviešu valodā ikdienā sarunājas tikai nedaudz vairāk kā 60 procenti iedzīvotāju, tas ir ļoti maz. Arī mūsu lauki kļūst arvien tukšāki.” □

Anglicismi nav nepieciešami

Latviešu valodas un literatūras skolotāji ir tie, kuru ziņā lielā mērā ir uzturēt interesi par latviešu valodu. Cēsu Valsts ģimnāzijas skolotāja Ina Gaiķe neslēpj, ka literatūrā jauniešus grūti ieinteresēt, viņi negrib lasīt: “Jaunieši saka, ka lasa angļiski, taču tad atgādinu, ka tādējādi latviešu valoda nepilnveidojas. Kad ar viņiem parunā, viņi to saprot. Dažkārt pasūdzas, jo gada laikā jāizlasa septiņas grāmatas neatkarīgi no biežuma. Jo mazāk lasa, jo vairāk latviešu valodā ienāk angļu valodas aizgūvumi, kas nebūtu nepieciešami. Redzu, jaunieši domrakstos teikumus veido pēc angļu valodas parauga. Daudz strādājam ar vārdnīcu, lai parādītu, ka latviešu valoda ir bagāta, ka nav nepieciešami anglicismi. Protams, jāpieņem, ka būs vārdi, kas ienāks valodā, jo tā taču bijis vienmēr. Mūsu valodā ir tik daudz ģermānismu, rusismu, ko pieņemam kā savējos, pat neaizdomādamies, ka tie ir aizgūvumi, piemēram, *ķirsis, panna* no vācu valodas vai *dārgs, svēts* no krievu.”

Skolotājiem tas ir izaicinājums - ieinteresēt bērnus, parādīt valodas krāšņumu, bagātību. I. Gaiķe saka, ka gribētu, lai jaunieši būtu vēlīgāki pret valodu. Dažkārt nā-

koties dzirdēt, kāpēc matemātikas novirziena klasē tik daudz jāmacās latviešu valoda.

“Viņiem stāstu, ka šis ir beidzamais brīdis, kad tad vēl jūs to mācīsieties,” skaidro I. Gaiķe. “Augstskolā to vairs nemācīs, bet darbi būs jāraksta. Protams, ja apmierina, ka tie ir primitīvi, ar daudzām kļūdām, var jau nemācīties, bet, ja gribi būt cilvēks ar labu izglītību un inteligenci, jāiemācās arī dzimtā valoda. Tad viņi aizdomājas un atzīst, ka grib iemācīties pareizi salikt komatus, rakstīt pareizos vārdus.”

Nākas secināt, ka literatūras, latviešu valodas skolotāji ir kā pēdējais bastions, jo maz ticams, ka ģimenēs valodas prasmēm pievērsīs lielu uzmanību. “Tā arī ir,” saka I. Gaiķe. “Dažkārt sarunās ar vecākiem nākas dzirdēt, ka bērni mājās labo viņu valodu, vārdu lietošanu. Tie bērni, kuri grib būt vērīgi pret savu valodu, mēdz labot vecāku, vienaudžu kļūdas, un tas ir lieliski. Domāju, vienmēr būs kāds, kurš kopj savu valodu.”

Skolotāja arī norāda, ka būtu labi, ja cilvēki prastu nodalīt sarunvalodu no publiskajā telpā izskanējušā teikuma vai rakstu valodas: “Bet tas izdodas vien retajam. Man nepatīk dažu pašpārliecinātība, kuri feisbukā raksta

garas pārdomas, cenšas izteikties skaisti, bet ir tik daudz kļūdu.

Tad gribas teikt, vai ir grūti iedot savam latviešu valodas skolotājam, lai pārskata, viņš uzreiz pamaniš un izlabos kļūdas. Itin bieži arī publiskajā telpā nākas lasīt oficiālu iestāžu, pašvaldību uzsaukumus, apsveikumus, citu informāciju, kas ir kļūdaina. Latviešu valodas skolotāji ir tādi valodas patrioti, ka vienmēr palīdzēs. Arī pati esmu palīdzējusi iestādēm, ja lūdz. Mani tas neapgrūtina, drīzāk priecē, ka kādam valodas pareizība rūp.” □

UZZIŅAI

Vecvārdi, jaunvārdi

Vārds dzīvo tik ilgi, kamēr to lieto. Valodas vārdu krājumā noris nepārtraukta attīstība. Daļa vārdu pamazām kļūst nevajadzīgi un zūd, daļa nāk klāt, un tā rodas vecvārdi un jaunvārdi.

Par vecvārdiem sauc vārdus, kas agrāk bijuši parasti, bet ko

mūsdienās lieto reti vai nelieto nemaz. Taču vieta tukša nepaliek, katrā dzīvē valodā ienāk agrāk nelietoti vārdi, kas apliecina valodas dzīvotspēju, kas nepieciešami jaunu jēdzienu nosaukšanai, jaunu parādību apzīmēšanai. Tie ir jaunvārdi, kas agrāk nav lietoti, bet kas ienāk valodā un nostiprinās. Vārdu krājuma attīstība ir cieši saistīta ar sabiedrības attīstību. Jo straujāk attīstās sabiedriskā dzīve, ekonomika, zināt-

ne, tehnika un māksla, jo straujāk mainās arī leksika.

Lappusi sagatavojis JĀNIS GABRĀNS

Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem

MAF
Mediju atbalsta fonds